

แผนที่ อุตสาหกรรมและเกษตรกรรม, ศตวรรษที่ 18

- Russian frontier in 1800
- Russian frontier in 1700
- Principle trade routes, with commodities
- ★ Main trade fairs
- ⊙ Shipbuilding centres
- Iron mining, smelting, and processing
- ▨ Copper smelting and processing
- Furs etc. Agricultural and farming centres
- G Glassmaking
- T Textile products
- S Silk products
- L Leather products

เทคนิคการผลิต ตัวอย่างเช่นการปรับปรุงใช้คันไถหรือคราดที่ตื้นขึ้น ซึ่งมักจะพบในหน้าของพวกขุนนางเจ้าของที่ดิน ผู้ซึ่งได้รับส่วนแบ่งที่ดินใหม่มากกว่าผู้อื่น และพวกชาวนาที่ได้รับที่ดินที่จัดสรรใหม่ (redistributed peasants) แต่พวกพ่อค้าและชาวนาได้รับที่ดินแปลงใหม่ ๆ บางส่วน (fresh field) ตัวอย่างเช่นตามหลักการแล้วชาวนาผู้เป็นเจ้าของเกษตรสถาน (peasant homesteaders) จะได้รับที่ดินมากกว่า 60 เฮ็คตาร์ (หรือประมาณ 160 เอเคอร์) ในบางเขตทางใต้ แต่จริง ๆ แล้วพวกนี้มักถูกหลอก

จากชัยชนะของพระนางแคทเธอรีนในสงครามกับตุรกี (ครั้งแรกระหว่างปี 1768 - 1774 ครั้งที่ 2 1787 - 1792) นับได้ว่าเป็นการวางรากฐานทางด้านการเกษตร ซึ่งมีส่วนสนับสนุนการเพิ่มจำนวนประชากรในศตวรรษที่ 19 ให้เพิ่มขึ้นเป็น 3 เท่า ทั้งนี้เพราะจนกระทั่งศตวรรษที่ 18 รัสเซียยังคงทำการเพาะปลูกอยู่แต่ในที่ดินที่หนาวและแห้งแล้ง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเกษตร ดังนั้น จากการได้รับดินแดนทางใต้ในแถบทะเลดำในสมัยนี้ ทำให้รัสเซียมีที่ดินเพาะปลูกที่อุดมสมบูรณ์ และสภาพภูมิอากาศเหมาะแก่การเกษตร ปลายศตวรรษที่ 18 รัสเซียตอนกลางและภาคเหนือยังคงต้องสั่งซื้อข้าว และในดินแดนดังกล่าวก็ไม่มีทรัพยากรแร่ธาตุทางอุตสาหกรรมที่เพียงพอที่จะพัฒนา ฉะนั้น จากการได้ดินแดนใหม่ทางใต้ที่อุดมสมบูรณ์ทำให้รัสเซียรอดพ้นจากปัญหาที่มีประชากรการเกษตรล้นประเทศ และยังได้สนับสนุนการเติบโตของประชากรในศตวรรษที่ 19 ด้วย

อาจกล่าวได้ว่า แม้การเกษตรในสมัยพระนางแคทเธอรีนเปลี่ยนแปลงช้า แต่อย่างไรก็ตามตามศตวรรษที่ 18 ก็ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงบางอย่างในสาขาอื่นอันได้แก่

1. การผลิตที่เพิ่มขึ้น
2. การขยายตัวของตลาดสำหรับผลผลิตจากไร่นา
3. แนวโน้มเพิ่มขึ้นของความชำนาญเฉพาะตามสภาพภูมิศาสตร์ในการผลิต

เทคนิคต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้เนื่องจากการคงอยู่ของกำลังแรงงานราคาถูกจำนวนมาก (มีแนวโน้มสูงขึ้นเนื่องจากความเติบโตของประชากรใหม่) และการบุกเบิกดินแดนใหม่สำหรับการเพาะปลูก ได้ทำให้เป็นไปได้ในการเพิ่มการผลิตขึ้นโดยไม่ต้องเปลี่ยนเทคนิค และด้วยความอนุรักษ์นิยมของพวกชาวนาและเจ้าของที่ดิน การเปลี่ยนแปลงเทคนิคเหล่านี้ยากที่จะเกิดขึ้น จนกระทั่งความจำเป็นได้บีบบังคับ ด้วยการผลิตที่เพิ่มขึ้นทำให้มีส่วนเกินสำหรับตลาด แต่ก็ไม่มากมายนัก เช่นเดียวกับก่อนหน้านี้คือ ผลผลิตจากไร่นาส่วนใหญ่ใช้สำหรับบริโภคโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามผลผลิตส่วนเกินซึ่งมีพอที่จะขายก็ได้กำลังหาตลาดที่กว้างทั้งภายในรัสเซียและต่างประเทศ

จากบทบาทของเงินที่กำลังเพิ่มขึ้นในเศรษฐกิจรัสเซียในระหว่างช่วงนี้ ได้ช่วยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (shift) ในความสำคัญด้านการเกษตรของภูมิภาค ในที่ซึ่งการเกษตรให้ผลน้อยโดยเฉพาะในภูมิภาคที่มีใช้ดินดำ ชาวนาจำนวนมากได้ละทิ้งการเพาะปลูกซึ่งเป็นอาชีพหลักของตน และได้เริ่มไปกระจุกกันอยู่ในอุตสาหกรรมในครัวเรือน หรือไปทำงานในเมืองต่าง ๆ ในฐานะเป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญโดยทิ้งการเพาะปลูกบนที่ดินเล็ก ๆ ของตนไว้ให้แก่สตรีและเด็กของครอบครัว ดังนั้นประมาณ 25% ของชาวนาชายที่เป็นผู้ใหญ่ในภูมิภาคที่มีใช้ดินดำได้เปลี่ยนแปลงของการดำรงชีวิตเมื่อสิ้นศตวรรษที่ 18 การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงความชำนาญเฉพาะภูมิภาคที่กำลังก้าวหน้า ภูมิภาคดินดำได้มีความสำคัญเพิ่มขึ้น ในฐานะเป็นแหล่งที่มาของผลผลิตจากไร่นาและภูมิภาคที่มีใช้ดินดำได้พึ่งพาวาณิชแหล่งรายได้ที่มีใช้การเกษตรมากขึ้น

การค้า (Commerce)

ในระหว่างศตวรรษได้มีปัจจัยหลายประการ ซึ่งมีส่วนในการเพิ่มปริมาณของการค้าภายในและการค้าต่างประเทศ อันได้แก่

1. การขยายตัวของการผลิตการเกษตรและอุตสาหกรรม
2. ความเจริญเติบโตของเมืองต่าง ๆ
3. การพัฒนาถึงแม้จะช้าของเศรษฐกิจที่มีการใช้เงิน (money economy)
4. การกระทำของรัฐบาลอาทิเช่น การยกเลิกภาษีศุลกากรภายใน ในปี 1753

1. การค้าภายในประเทศ แม้ปัจจัยต่าง ๆ ได้มีส่วนเพิ่มปริมาณของการค้าภายใน แต่กระนั้นการค้าก็ยังคงถูกขัดขวางโดยความล่าช้าของการปรับปรุงในสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการขนส่ง ยังไม่มีถนนที่สมควรเรียกว่าถนนก่อน ศตวรรษที่ 18 และในระหว่างศตวรรษก็ไม่ได้มีการก่อสร้างเลย สินค้าส่วนใหญ่ถูกขนส่งโดยทางน้ำในฤดูที่อบอุ่น และบนหิมะที่จับแข็งในฤดูหนาว ด้วยเหตุนี้ค่าขนส่งจึงสูงโดยทั่วไป ในบางกรณีก็สูงลิ่ว ตัวอย่างเช่น เมื่อสิ้นศตวรรษเมื่อราคาข้าวไรย์ในมอสโคว์สูงเป็นเกือบ 3 เท่าของในเคียฟ แต่ค่าขนส่งจะทำให้ไม่มีกำไรใด ๆ ในการขนส่งข้าวไรย์จากเคียฟไปยังตลาดในมอสโคว์²⁴

2. การค้าต่างประเทศ ยังคงพัฒนาไปภายหลังช่วงเวลาของการได้มาซึ่งเมืองท่าทะเลบอลติกของปีเตอร์ ระหว่าง 1725 - 1796 มูลค่าของการส่งออกของรัสเซียได้เพิ่มขึ้นประมาณ 10 เท่าและเช่นเดียวกับเมื่อตอนเริ่มต้นการค้าต่างประเทศรัสเซียยังคงส่งออกได้มากกว่าการนำเข้า อันนี้เป็นสถานการณ์ซึ่งเป็นผลมาจากการปกป้องของรัสเซีย และความจริงก็คือว่าในรัสเซีย อุปสงค์สินค้าต่างประเทศมีเพียงเล็กน้อย

รูปแบบของการค้าต่างประเทศโดยทั่วไป สะท้อนให้เห็นถึงความล้าหลังของอุตสาหกรรมโดยเปรียบเทียบของประเทศ นั่นคือเป็นการแสดงถึงการขายพวกวัตถุดิบ และการซื้อสินค้าสำเร็จรูป สินค้าออก หลัก ได้แก่ แพลกซ์ ปานปอ เหล็ก (flat iron) ผ้าลินินหยาบ (สำหรับการส่งออกคือ re-export ไปยังอาณานิคม) วัสดุเกี่ยวกับเรือ ขนแข็ง เฟอร์ และหนังสือ การส่งออกพวกข้าวน้อย และส่วนใหญ่ได้ส่งออกผ่านเมืองท่าริก้าทางทะเลบอลติก สินค้าเข้า ประกอบด้วยสิ่งทอขนสัตว์ และสินค้าโลหะสำเร็จรูป (จากประเทศในยุโรป) ไหม เครื่องเทศ ผ้าย (จากเปอร์เซีย อาณาจักรออตโตมัน และ จีน) ผลผลิตจากอาณานิคม (น้ำตาล วัสดุที่ใช้ทำสีย้อม ชา กแฟ ผลไม้) และสิ่งของฟุ่มเฟือย เช่น ไวน์ และเหล้า

ตลอดครึ่งหลังของศตวรรษที่ 18 ไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญนักเกิดขึ้นในแนวทางและส่วนประกอบของการค้าต่างประเทศของรัสเซีย การค้าต่างประเทศกว่า 90% เป็นสินค้าที่มาจากทะเล และได้ผ่านเมืองท่าทะเลบอลติก ส่วนของทะเลขาวและทะเลดำน้อยมาก โดยส่วนรวม เซนต์ปีเตอส์เบิร์กได้กลายเป็นเมืองท่าพาณิชย์ที่สำคัญ และกิจกรรมการค้าของเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ริก้า ีวัล และ Libau (ภายหลังการแบ่งแยกโปแลนด์) ได้เพิ่มขึ้นอย่างมั่นคง แต่อย่างไรก็ตามจากการขยายตัวของรัสเซียในภูมิภาคทะเลดำ การยึดครองไครเมีย (1783) การก่อตั้งเมืองโอเดสซา (1794) รวมทั้งการได้เมืองท่าทางภาคใต้มาใหม่ ๆ ในปลายรัชกาล เช่น Kherson และ Taganrog ได้มีผลกระทบอย่างชัดเจนต่อแนวทางของการค้าต่างประเทศ ทำให้การค้าทางทะเลดำสะดวกยิ่งขึ้น และยังได้เริ่มมีส่วนโดยเฉพาะในการส่งออกธัญพืช ในขณะที่เดียวกับที่เมืองอัสตราขานยังคงมีความสำคัญในทางการค้ากับทางตะวันออก

ทั้ง ๆ ที่มีการให้สิทธิพิเศษอย่างใหญ่หลวงแก่สินค้าเข้าและสินค้าออกที่ผ่านเมืองท่าทางภาคใต้ แต่ตุรกีก็ยังคงพิทักษ์รักษาทางออกทางทะเลดำ สิทธิการเดินทางผ่านช่องแคบตุรกีและการเดินเรือในน่านน้ำตุรกีนี้ได้ถูกปฏิเสธแก่พวกพ่อค้าชาติอื่น ๆ สำหรับกองเรือของพ่อค้ารัสเซียได้รับสิทธินี้ภายหลังปี 1774 (ภายใต้สนธิสัญญา Kuchuk - Kainardzhi) แต่กระนั้นก็ตามเรือเดินทะเลของพ่อค้ารัสเซียโดยจำนวนมีน้อยมาก และการค้าต่างประเทศของรัสเซียก็ได้ถูกรบรทุกส่วนใหญ่โดยเรือสินค้าของต่างชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าอังกฤษ ส่วนใหญ่รับผิดชอบในการส่งเสริมการส่งออกของรัสเซียและส่วนมากทำการขนส่งโดยเรืออังกฤษ ยกเว้นในการค้ายุโรปภาคใต้ที่ฮอลแลนด์เป็นผู้นำ ดังนั้นประเทศคู่ค้าที่สำคัญยังคงเป็นอังกฤษ รองลงมาคือฮอลแลนด์ สินค้าของรัสเซียที่มีความสำคัญต่ออังกฤษก็ได้แก่ พวกโลหะ ผ้า และสินค้าอื่น ๆ จากการอธิบายของนายฟอสเตอร์ (Mr. Foster) ซึ่งเป็นตัวแทนของบริษัทรัสเซียคัมปานี (The

Russia Company) ต่อสภาผู้แทนของอังกฤษในปี ค.ศ. 1774 ได้กล่าวถึงความสำคัญของการค้าระหว่างรัสเซียและอังกฤษดังนี้ : รายการสินค้าที่นำมาจากรัสเซียคือ ป่าน ปอ แพลกซ์ เหล็ก ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้สำหรับอังกฤษ ทั้งนี้เพื่อสนองวัตถุประสงค์ของการเกษตรและการค้า ถ้าปราศจากการค้ากับรัสเซีย กองทัพเรือ การค้าและการเกษตรของเรา (คืออังกฤษ) ก็จะถึงจุดจบ..... นอกจากนี้นายฟอสเตอร์ยังได้กล่าวอีกว่า สินค้าผ้าลินินของรัสเซียที่ส่งออกไปยังอังกฤษ ถึงแม้ว่าคุณภาพไม่ดีพอก็เป็นที่ต้องการ เพราะโรงงานในอังกฤษเองยังไม่สามารถสนองให้ได้ แม้แต่สหรัฐอเมริกาซึ่งอยู่ห่างไกล สินค้าออกของรัสเซียโดยเฉพาะป่านปอกก็ยังเป็นที่ต้องการอย่างมาก ก่อนสิ้นศตวรรษที่ 18²⁵ ด้วยเหตุนี้สินค้าออกของรัสเซียที่ไปยังอังกฤษ นอกจากเป็นสินค้าที่ใช้บริโภคในประเทศแล้ว ก็ยังประกอบด้วยสินค้าที่ถูก re-export ไปยังรัฐยุโรปอื่น ๆ ไปยังอาณานิคมของอังกฤษและไปยังสหรัฐอเมริกาของสเปน การซื้อของอังกฤษที่มากกว่าการขายของอังกฤษในรัสเซีย ดังนั้นในขณะที่เมื่อแนวความคิดพาณิชย์นิยมกำลังอยู่ในความนิยม ดุลการค้าเกินดุลทำให้การค้าระหว่างอังกฤษและรัสเซีย เป็นที่ชื่นชอบของรัสเซีย

ความสัมพันธ์ด้านการค้าต่างประเทศนั้น ได้ถูกกำหนดโดยสัญญาปี 1734 อังกฤษและรัสเซียได้มีการทำสนธิสัญญาการค้าที่แท้จริงฉบับแรก ซึ่งสนธิสัญญานี้ได้ใช้อยู่เป็นเวลา 20 ปี และในปี 1766 ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขแต่ก็น้อยมาก และได้แก้ไขอีกครั้งหนึ่งในปี 1797 ภายหลังจากการระงับไป 11 ปี นั่นคือสนธิสัญญาปี 1766 ได้หมดอายุไปในปี 1786 และไม่ได้ต่อสัญญาทันที เนื่องจากความบาดหมางระหว่าง 2 ประเทศอันเป็นผลมาจาก Russian - sponsored Declaration of Armed Neutrality (1780) ในทศวรรษ 1780 รัสเซียได้ลงนามในสนธิสัญญาการค้าอื่น ๆ หลายฉบับ เช่น ทำกับเดนมาร์คในปี 1782 ออสเตรียปี 1785 ปอร์ตุเกส ปี 1787 และเนเปิลในปี 1787

ทางด้านภาษีศุลกากร แนวโน้มโดยทั่วไปในนโยบายของพระนางแคทเธอรีน จากการปล่อยเสรีอย่างอ่อนไปจนถึงปฏิกริยา (reaction) ได้ถูกสะท้อนให้เห็นในกฎหมายภาษีศุลกากร (tariff legislation) กฎหมายภาษีศุลกากรปี 1766 พอประมาณโดยเปรียบเทียบ คือ อัตราภาษีเก็บไม่รุนแรงนัก ทั้งนี้เพราะเป็นไปตามแนวเสรีตามนโยบายเศรษฐกิจตอนต้นรัชกาล แต่อย่างไรก็ตามภาษีศุลกากรก็ได้เพิ่มขึ้นในปี ค.ศ. 1782 และอัตราภาษีก็สูงขึ้นในระดับที่รุนแรงมาก ในตอนกลางทศวรรษ 1790 ในช่วง 1793 - 1796 ได้มีการออกมาตรการต่าง ๆ ที่เป็นการห้ามและการจำกัดอย่างสูง ซึ่งพื้นฐานได้มุ่งที่จะต่อต้านการปฏิวัติฝรั่งเศส และการลงเอยในการหยุดพักการค้าทั้งหมดกับฝรั่งเศสเป็นการชั่วคราว ในส่วนที่เกี่ยวกับการเสื่อมค่าอย่างรวดเร็วของเงินรูเบิล

กระดาษ ก็เป็นข้อพิจารณาอีกประการหนึ่งเบื้องหลังความก้าวหน้าของนโยบายปกป้องอย่างก้าว
ร้าว อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าแนวทางโดยทั่วไปคือการใช้นโยบายปกป้อง (protectionism) แต่การค้า
ต่างประเทศก็มีมูลค่าเพิ่มขึ้นเกือบ 4 เท่าในระหว่างปี ค.ศ. 1759 และ 1798 เหตุผลประการ
หนึ่งของความก้าวหน้าเป็นผลของการขยายตัวและการรวมตัวของตลาดภายในประเทศ และได้มี
การสร้างถนนและขุดคลองเพื่อให้การคมนาคมสะดวกยิ่งขึ้น

การคลังของประเทศ (National Finance)

ในสมัยของพระนางแคทเธอรีน ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้รัฐ
มีโอกาสดึงดูดเงินจำนวนมากจากประชากรของตน นั่นคือ รายได้ (revenue) ของรัฐได้เพิ่ม
จาก 14.5 ล้านรูเบิลในปี 1763 เป็น 55.4 ล้านรูเบิลในปี 1796²⁶ ทั้งนี้เป็นผลมาจาก

1. การที่ได้ดินแดนใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นจากการรบชนะ
2. จากการเพิ่มภาษีรัชชูปการ (poll tax)
3. จากการใช้ภาษีศุลกากรใหม่ และอุตสาหกรรมและการค้าเจริญก้าวหน้า
4. รายได้จากที่ดินซึ่งแต่เดิมเคยเป็นของวัดหรือศาสนจักร

เมื่อพิจารณาแหล่งที่มาของรายรับ ประกอบด้วยภาษีทางตรงคือ ภาษีรัชชูปการ
นับได้ 33% ของรายรับทั้งหมดในช่วง 1763 - 1796 ส่วนภาษีทางอ้อมประกอบด้วยภาษี
เหล้า 25% ภาษีเกลือ 7-10% และภาษีศุลกากร 10% การเพิ่มขึ้นอย่างมากในรายรับจากภาษีนี้
เป็นผลที่เกิดจากความก้าวหน้าโดยธรรมชาติของประชากร และโดยเฉพาะของอัตราภาษีที่สูง
นั่นคือ ผู้จ่ายภาษีอันได้แก่พวกชนชั้นชาวนาเป็นส่วนใหญ่ ได้แบกภาระหนักในสมัยสิ้นสุดของ
รัชกาล ยิ่งกว่าที่พวกเขาได้รับการระในช่วง 30 ปีก่อนหน้านั้น

ในขณะที่รายรับเพิ่ม รายจ่ายของรัฐบาลก็เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกันและแม้กระทั่งเพิ่ม
เร็วกว่ารายรับ คือเพิ่มจาก 17.2 ล้านรูเบิล ในปี 1763 เป็น 78.2 ล้านรูเบิลในปี 1796²⁷ รายจ่าย
ได้เพิ่ม ทั้งนี้เนื่องจากการทุจริตในวงราชการ และที่สำคัญคือความฟุ่มเฟือยในราชสำนัก
และค่าใช้จ่ายในการทำสงคราม นั่นก็คือ $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{2}$ ของรายได้ถูกจ่ายไปในกิจการของกองทัพ
จาก $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{3}$ เป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารประเทศ ค่าใช้จ่ายในราชสำนักประมาณ 10%
หรือกว่านั้น ในขณะที่น้อยกว่า 1.5% ใช้ไปในการลงทุนในด้านการศึกษาและสวัสดิการ นอกจากนี้
นโยบายการธนาคาร (Banking policy) ยังคงให้ประโยชน์แก่พวกขุนนาง ได้มีการตั้งสาขาของ
ธนาคารของรัฐในจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งถูกโจมตีอย่างรุนแรงจากพวกชาวนา

จากการที่งบประมาณขาดดุล เพื่อที่จะลดช่องว่างของรายรับและรายจ่าย จึงเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์รัสเซีย ซึ่งได้มีการสร้างหนี้สินของประเทศเป็นครั้งแรก นั่นคือพระนางแคทเธอรีนได้ใช้วิธีกู้ยืมเงิน (borrowing) โดยเฉพาะจากต่างประเทศ และการออกเงินกระดาษ (paper currency) ภายหลังจากเกิดสงครามตุรกี กฤษฎีกา 29 ธันวาคม 1768 ได้จัดตั้งธนาคารสำหรับออกธนบัตร (assignates คือ bank notes) ขึ้น 2 ธนาคารในเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก และในมอสโก ปริมาณของการออกเงินกระดาษครั้งแรกได้ถูกจำกัดเพียง 1 ล้านรูเบิล และธนบัตรก็สามารถแปลงไปเป็นเหรียญเงินได้อย่างเสรี ข้อจำกัดเหล่านี้ไม่เข้าได้ถูกยกเลิกไป เมื่อถึงปี 1774 การหมุนเวียนของธนบัตรเพิ่มขึ้น 20 ล้านรูเบิล ปี 1785 เป็น 45-46 ล้านรูเบิล และค่าประกาศ 28 มิถุนายน 1786 ให้จำกัดเพียง 100 ล้านรูเบิล แต่เนื่องจากสงครามและการบริหารงานของรัฐบาลท้องถิ่นที่ผิดพลาดทำให้ในปี 1790 ต้องพิมพ์ธนบัตรอีก และเมื่อถึง 1796 ปริมาณของธนบัตรที่หมุนเวียนได้สูงถึง 156 ล้านรูเบิล ผลก็คือเกิดภาวะเงินเฟ้อ และค่าของเงินรูเบิลลดลง ในความเป็นจริงแล้วการเสื่อมค่าของธนบัตรมีมาตั้งแต่ปี 1771 การเปลี่ยนคืนเป็นโลหะจึงถูกพักไว้เป็นการชั่วคราวในปี 1777 และในปี 1796 ค่าของเงินรูเบิลกระดาษได้ลดลงเหลือเพียง 68% ของมูลค่าตามดวง ในตอนต้นรัชกาล 1 รูเบิลเท่ากับ 4-5 ซิลลิง แต่ปลายรัชกาลมีค่าเหลือเพียงประมาณ 2 ซิลลิง การไถ่ถอนเป็นโลหะไม่ได้และเงินกระดาษที่เสื่อมค่า ยังคงเป็นลักษณะของระบบการเงินของรัสเซียมาจนกระทั่งมีการนำเอามาตรฐานทองคำมาใช้ในปี 1897

การกู้ยืม เป็นอีกวิธีหนึ่งของการเพิ่มรายรับที่ได้ถูกนำมาใช้ในเวลาเดียวกับการนำเอาเงินกระดาษมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกู้ยืมจากต่างประเทศ ทำให้ฐานะของเงินรูเบิลในต่างประเทศยิ่งแย่ลงไปอีก เนื่องจากต้องจ่ายคืนเป็นรายปีเป็นค่าดอกเบี้ยและการตั้งกองทุนล้างหนี้ การกู้ยืมต่างประเทศได้เริ่มขึ้นในปี 1769 และได้กู้ยืมเป็นจำนวน 16 ครั้ง ส่วนใหญ่ขอกู้จากฮอลแลนด์ เมื่อสิ้นรัชกาลของพระนางแคทเธอรีน รัฐบาลมีหนี้สาธารณะรวมทั้งสิ้นประมาณ 60 ล้านรูเบิล ซึ่งในจำนวนนี้เป็นหนี้ภายใน 24.5 ล้านรูเบิล และ 35.5 ล้านรูเบิลเป็นการกู้ยืมจากต่างประเทศ การชดใช้เงินกู้ต่างประเทศ ทั้งในรูปดอกเบี้ยและการตั้งกองทุนล้างหนี้ได้มีจำนวนถึง 11% ของรายรับสาธารณะ²⁶

รัชสมัยพระเจ้าซาร์ปอล (Paul, 1796 - 1801)

ในช่วงระยะต้นของรัชกาลพระเจ้าซาร์ปอล การพัฒนาเศรษฐกิจและนโยบายเศรษฐกิจก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก นโยบายเศรษฐกิจของพระองค์ก็เหมือน ๆ กับสมัยพระนางแคทเธอรีน ถึงแม้ว่าพระองค์ทรงได้พยายามเก็บภาษีที่ดินของพวกขุนนาง สำหรับในปัญหา

ของชาวนานั้นนโยบายของพระองค์ต่างไปจากพระมารดา นับว่าพระองค์เป็นผู้ปกครององค์แรกของหลาย ๆ ชั่วคนที่ได้ออกกฎหมายที่เป็นประโยชน์ต่อพวกชาวนา จากสมัยของ Ivan Grozny มาจนถึงสมัย Catherine II ฐานะความเป็นทาสของพวกชาวนายิ่งรุนแรงมากขึ้น แม้ว่าพระเจ้า Paul เองก็ไม่ได้ทำอะไรที่เป็นการศึกษาปฏิวัติฐานะใหม่ของพวกเขาทาสติดที่ดิน และพระองค์ก็ไม่เคยมุ่งหมายที่จะให้มีการเลิกทาส แต่กระนั้นก็ตามพระองค์ก็ปรารถนาที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของพวกเขาทาสติดที่ดินให้ดีขึ้น มาตรการที่พระองค์พยายามกระทำคือ

1. พระเจ้าพอลพยายามที่จะให้มีการเก็บภาษีที่ดินของพวกเขาขุนนาง

2. พระเจ้าพอลพยายามจำกัดข้อผูกพันของพวกเขาทาสติดที่ดิน โดยการออกพระราชกฤษฎีกาวันที่ 5 เมษายน 1797 ห้ามเจ้าของที่ดินใช้ทาสของตนทำงานในวันอาทิตย์และกำหนดว่าที่เหลือ 6 วันในสัปดาห์ก็แบ่งอย่างเท่าเทียมกันระหว่างการเพาะปลูกในที่นาของเจ้าของที่ดินและของทาสเอง²⁹ ข้อกำหนดการให้บริการแรงงาน (barshchina service) มีเพียง 3 วันในหนึ่งสัปดาห์นี้เรียกว่า Three-days rule อย่างไรก็ตามแม้ว่ากฤษฎีกานี้ ไม่ได้ถูกบังคับใช้อย่างเข้มงวด แต่ก็เป็นการกำหนดแบบอย่างที่สำคัญสำหรับข้อยินยอมในอนาคต

3. ในวันที่ 6 ตุลาคม 1798 ได้ออกกฤษฎีกาห้ามการขายทาสติดที่ดินโดยไม่ให้ที่ดินในอุเครน แต่ในการปฏิบัติมีความสำคัญน้อยมาก

อย่างไรก็ตาม นโยบายของ Paul ก็ไม่ได้สร้างความพอใจให้แก่ชนชั้นชาวนา ดังจะเห็นได้จากที่ Paul ได้ยืนยันสิทธิอีกครั้งหนึ่งของพวกเจ้าของที่ดินที่จะเนรเทศพวกเขาไปยังไซบีเรีย ในปี 1796 ได้ขยายระบบทาสติดที่ดินไปยัง “New Lands” ในอุเครนภาคใต้และคอเคซัส และได้ห้ามเจ้าของที่ดินทางภาคใต้บังคับซื้อพวกเขาที่หลบหนีไป โดยกฤษฎีกา 16 มีนาคม 1798 Paul ออกกฎหมายให้พวกพ่อค้าได้รับสิทธิพิเศษในการซื้อทาสเข้ามาเป็นกรรมกรทำงานในวิสาหกิจอุตสาหกรรม เพื่อทำให้เกิดการแข่งขันกันระหว่างโรงงานของพวกเขาขุนนางกับโรงงานของพวกพ่อค้า นอกจากนี้โดยกฤษฎีกา 18 ธันวาคม 1797 ไนเงของชาวนารัฐ Obrok ของชาวนารัฐได้เพิ่มขึ้นและมีอัตราต่างกันในแต่ละเขต คือมีอัตราตั้งแต่ 3.5 - 5 รูเบิลและในขณะเดียวกันเพียงช่วงระยะเวลา 5 ปีของพระองค์ พระองค์ได้พระราชทานชาวนารัฐประมาณ 500,000 คนให้แก่ผู้ที่ทรงโปรดและพวกเจ้าของที่ดินเอกชน ซึ่งในที่สุดชาวนาเหล่านี้ก็กลายมาเป็นทาสติดที่ดินส่วนบุคคล ซึ่งเทียบกับสมัยพระนางแคทเธอรีนที่พระราชทานชาวนารัฐไป 800,000 คนในช่วง 34 ปี นับว่าสูงมากในสมัยของ Paul ประมาณว่าได้เกิดการจลาจลของพวกชาวนา 278 ครั้งใน 32 จังหวัด³⁰ และรัฐบาลก็ได้ใช้มาตรการอย่างกวัดขุ่นในการปราบปรามหรือกำจัดการจลาจลของพวกชาวนาเป็นระยะ ๆ ฉะนั้นนโยบายในเรื่องปัญหาชาวนาของ Paul ก็ไม่ได้ให้ประโยชน์ต่อชาวนาอย่างแท้จริง

งานที่สำคัญอื่น ๆ ในสมัย Paul ได้แก่ ทางด้านการค้าการพาณิชย์ก็ส่งเสริมโดยกำหนดให้ลดราคาเกลือลง ได้มีการจัดตั้งสำรองข้าว (reserves of grain) สำหรับแจกจ่ายในเวลาที่เกิดทุกข์ภัย ได้มีการทบทวนอัตราภาษีกันใหม่ นอกจากนี้ในรัชกาลนี้ได้มีการค้นพบเหมืองถ่านหินที่โดเนตส์ และการอุตสาหกรรมได้รับการพัฒนา และได้มีการขุดคลองใหม่ ๆ หลายสาย มีการเลิกกำแพงภาษีสินค้าบางชนิด และได้เปิดการค้ากับต่างประเทศ

เศรษฐกิจของรัสเซียในช่วง 1800 - 1861

นักประวัติศาสตร์รัสเซียได้กล่าวว่า ในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 19 ได้แสดงให้เห็นว่าวิกฤติการณ์ของระบบทาสได้ถึงจุดที่สุกงอมแล้ว ระบบเจ้าขุนมูลนายที่เสื่อมกำลังลงก็กำลังเผชิญกับระบบทุนนิยมที่กำลังแข็งแกร่งขึ้น ในแง่เศรษฐกิจในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 19 พิจารณาลักษณะที่สำคัญได้ 2 ทางคือ

1. ในช่วงเวลานี้

ก. ในแง่ทางด้านสถาบัน จะเห็นได้ว่าระบบทาสกำลังเสื่อมลง

ข. ในสภาพสิ่งแวดล้อม เช่นการแบ่งปันที่ไม่เหมาะสมของทรัพยากรธรรมชาติ

ก็ลดน้อยลง

2. ในช่วงเวลานี้ ตามความเห็นของวิลเลียม แอล. แบลคเวล (William L. Blackwell) ถือว่าเป็นเวลาเริ่มต้นของการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมของรัสเซีย (beginning of Russian Industrialization) แบลคเวล กล่าวหาว่า³¹ “นักเศรษฐศาสตร์หลายคนได้บันทึกไว้ว่า ช่วงเวลาของการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วและขนานใหญ่ ปกติแล้วจะต้องมาทีหลังช่วงเวลาอันยาวนานของการเตรียมการ การเป็นไปอย่างช้า ๆ การเคลื่อนไหวไว้อยู่ การเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างรวมกันแต่ค่อย ๆ” แน่่อนการดัดแปลงที่เหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องทำก่อนการพัฒนาไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว ที่จะเข้ามาแทนที่ตลอดจนสิ้นศตวรรษที่ 19 ตัวอย่างเช่น เมื่อพูดถึงอุตสาหกรรมเหล็กที่สำคัญ ๆ ทั้งหมด รัสเซียซึ่งเป็นผู้นำของโลกเมื่อการถลุงเหล็กทำโดยการใช้อ่านไม้ (charcoal) ได้สูญเสียความเป็นผู้นำไปก่อนที่จะเริ่มได้เป็นผู้นำอีกครั้งหนึ่งด้วยการเปลี่ยนมาใช้ถ่านหินที่เผาจนหมดควัน (coking coal) เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับยุโรปตะวันตกแล้ว รัสเซียยังคงล่าหลังและด้อยพัฒนาจนกระทั่งถึงสมัยของความจำเป็นอย่างรวดเร็วภายใต้การสนับสนุนของ Bunge และ Witte ในสมัยของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2

การพัฒนาเศรษฐกิจ

นักวิเคราะห์ชาวตะวันตกและรัสเซียส่วนใหญ่ เห็นพ้องต้องกันว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องล้มเลิกระบบทาส ก่อนที่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่เหมาะสมจะเริ่มเจริญเติบโตขึ้น อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ตะวันตกกลุ่มน้อยก็ได้แสดงนัยว่า แรงงานทาส (servile labour) มิได้เป็นอุปสรรคอย่างร้ายแรงต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม และเหตุผลของความก้าวหน้าในสมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ที่ 1 (ค.ศ. 1801 - 1825) และพระเจ้านิโคลัสที่ 1 (ค.ศ. 1825 - 1855) ส่วนใหญ่พบว่าเป็นเพราะนโยบายของรัฐบาลซึ่งมีแนวโน้มขึ้นอยู่กับความคิดในทางชาตินิยมของรัสเซีย ซึ่งแยกตัวออกจากหากโดยขึ้นอยู่กับการเกษตรของชาวนา (peasant agriculture)

การเกษตร (Agriculture)

เมื่อพิจารณาการพัฒนาทางด้านการเกษตร ในแง่ของแรงงานแล้วไม่ได้มีการขาดแคลนชาวนา เนื่องจากจำนวนประชากรยังคงสูงขึ้นในอัตราเดียวกับก่อนหน้านี้นี้ คือจากจำนวนประชากรทั้งหมด 37.5 ล้านคนในปี ค.ศ. 1795 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 61.5 ล้านคนในปี ค.ศ. 1838 และ 69 ล้านคนในปี ค.ศ. 1851 ภูมิภาคที่มีการขยายตัวมากที่สุด คือภูมิภาคการเกษตรส่วนกลาง ภูมิภาครัสเซียใหม่ และโวลก้าส่วนล่างไปถึงภาคใต้ และอูราลภาคเหนือและภาคใต้ไปจนถึงทางตะวันออก ชาวนาในความครอบครองของเอกชนนั้นนับได้มากกว่า 22 ล้านคนในตอนกลางศตวรรษ และภายใต้ความครอบครองของรัฐมากกว่า 20 ล้านคน มกุฎชาวนานับได้ 1.5 ล้านคน และชาวนาอิสระน้อยกว่า 500,000 คน ประชากรชาวเมืองมากกว่า 5 ล้านคนและประมาณว่าเป็นจำนวน 10% ของประชากรทั้งหมด เมืองเซนต์ปีเตอส์เบิร์กมีประชากรสูงสุดประมาณ 500,000 คน และมอสโคว์ก็มีจำนวนใกล้เคียงกัน นอกจากนั้นก็ยังมีเมืองโอดีสซา คิชชินเนฟ (Kishinev) ซาราตอฟ (Saratov) และริกา มีจำนวนน้อยลงตามลำดับ พุดอย่างกว้าง ๆ ชาวรัสเซียมีจำนวนมากเป็น 2 เท่าเมื่อเทียบกับชาวฝรั่งเศส 3 เท่าเมื่อเทียบกับชาวอังกฤษและอเมริกัน ในเวลาเดียวกัน ในขณะที่ประมาณ 55% ของชาวฝรั่งเศส 22% ของชาวอังกฤษ และ 65% ของชาวอเมริกันเป็นผู้ที่ทำการเกษตร ชาวรัสเซียที่ทำการเกษตรก็มีจำนวนเกือบ 90%

พวกขุนนางเป็นพวกแรกที่ทำให้ความสนใจต่อการค้าข้าว (grain) ซึ่งได้มีการบริโภคทั้งภายในและนอกประเทศโดยเฉพาะในเมือง ความต้องการจากต่างประเทศได้เพิ่มขึ้นมากพอใช้เนื่องจากในสมัยนั้นในยุโรปกำลังอยู่ในยุคอุตสาหกรรม และละเลยการเกษตรทำให้เกิดการขาดแคลนอาหาร และโดยเฉพาะความต้องการจากประเทศอังกฤษภายหลังการเลิกล้มกฎหมาย

ข้าวโพด (the Corn Laws) ในปี ค.ศ. 1846 การส่งออกรายปีโดยเฉลี่ยของสินค้าข้าว ได้เพิ่มขึ้นจากประมาณ 325,000 เมตริกตันในตอนต้นของทศวรรษ 1830 จนเกือบ ๆ 1,140,000 เมตริกตันในตอนปลายของช่วงทศวรรษ 1850 ซึ่งนับได้เป็นจำนวน 1 ใน 10 ของผลผลิตทั้งหมด และเป็นจำนวน 1 ใน 3 ของสินค้าออกทั้งหมด เมืองท่าเช่นเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ริกา และโอเดสซา เจริญมั่งคั่งขึ้น สังคมเกษตรกรรมได้ขยายตัวออกไป และได้จัดให้มีงานแสดงสินค้าขึ้น ได้มีการสร้างเครื่องมือใหม่ ๆ ขึ้นใช้ถ้ามีไม่พอเพียง ในขณะเดียวกันก็ได้มีการเพาะปลูก non-traditional crops เช่น พวกรับบีที่ใช้ทำน้ำตาล ยาสูบ และมันฝรั่ง ผลสะท้อนทางสังคมที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นในตอนกลางทศวรรษ 1850 ใน 33 จังหวัดมีเจ้าของที่ดินจำนวน 270,000 คน ในหมู่ชนวนาของรัฐ ได้ทำนาในเนื้อที่ทั้งหมดกว่า 1 ล้านเอเคอร์ และในช่วงปี ค.ศ. 1850 - 9 มีชาวนาที่ถูกจ้าง 300,000 คนในอุเครนภาคใต้ 150,000 คนในเขตโวลก้า 120,000 คน ในจังหวัดบอลติก และกว่า 150,000 คนในที่อื่น ๆ ชาวนาสวนใหญ่ยังคงเป็นพวก middle category ไม่มีแนวโน้มว่าจะได้เป็นทั้ง bourgeoisie และ proletariat แต่ชาวนากลุ่มใหญ่เหล่านี้กลับถูกกระทบกระเทือนโดยความก้าวหน้าอย่างถาวรของเศรษฐกิจการเงิน แม้ในขณะที่พวกเขายังเป็นทาสอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่ก็ยังคงทำนาโดยวิธีดั้งเดิมก็ยังคงมีการะมากขึ้น ในเรื่องการให้บริการแรงงาน การโต้แย้งที่เป็นผลนำไปสู่วิกฤตการณ์ที่แท้จริงของ old order ถึงแม้ว่ามันจะยังไม่นำไปสู่การปฏิวัติอย่างรุนแรง

ความก้าวหน้าทางการเกษตรในครึ่งแรกของศตวรรษที่ 19 เห็นได้ชัดในเขตโกลบอลติกและในอุเครน รอบ ๆ มอสโควและเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ซึ่งเมืองเหล่านี้ยังได้เป็นศูนย์กลางของการปฏิวัติอุตสาหกรรมด้วย

วิกฤตการณ์ในการเกษตร

ในตอนกลางศตวรรษที่ 19 เชื่อได้ว่าการเกษตรของรัสเซียกำลังเข้าสู่ช่วงของวิกฤตการณ์ ซึ่งมีสาเหตุมาจากผลกระทบของการขยายตัวของความเกี่ยวพันด้านตลาดกับเศรษฐกิจ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเป็นทาส เราสังเกตเห็นการเพิ่มขึ้นในการส่งออกธัญพืช ในเขตที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์ได้มีการพัฒนาอย่างช้า ๆ ในความต้องการผลผลิตการเกษตรของภูมิภาคการทำนาที่อุดมสมบูรณ์ดีกว่า อย่างไรก็ตามความต้องการธัญพืชสำหรับทั้งการส่งออกและตลาดภายในประเทศได้พัฒนาอย่างช้า ๆ การส่งออกยังคงอยู่ในระดับต่ำ และตามประมาณการของทางการไม่มากกว่า 4 ของการเก็บเกี่ยวที่ได้เข้าสู่ตลาดในปี 1850 การขยายตัวของการค้าธัญพืชถูกขัดขวางโดยความไม่มีเสถียรภาพของราคาข้าว การเพิ่มขึ้นพอประมาณของประชากรชาวเมือง และความลำบากด้านการขนส่ง ซึ่งสืบเนื่องมาจากเขตการผลิตอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลาง

การบริโภคและเมืองท่าชายทะเล การเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจปิดไปเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้ก้าวไปอย่างมั่นคง และได้นำไปสู่การมีอุปทานส่วนเกินเหนืออุปสงค์ และความซบงักงันทางการเกษตร

การเปลี่ยนจากวิธีการล่าหลังต่าง ๆ ของการทำนาไปสู่รูปแบบของการเกษตรที่ทำให้แปลกไปกว่าเดิมยิ่งขึ้น ทำให้มีความต้องการเงินทุน เครื่องจักรการเกษตร ปุ๋ย และความชำนาญด้านเทคนิคซึ่งในขณะนั้นค่อนข้างขาดแคลน การเปลี่ยนแปลงขึ้นลงอย่างมากของราคาสินค้าเกษตร และความไม่มีเสถียรภาพของอุปสงค์ไม่ส่งเสริมให้มีการ Rationalization โรงงานน้ำตาลเป็นอุตสาหกรรมการเกษตรอุตสาหกรรมเดียวที่ก้าวหน้า รวมทั้งได้ผลตอบแทนทางการเงิน (financially rewarding) ทางเลือกไปสู่การ rationalization เป็นการแสวงหาประโยชน์ที่รุนแรงยิ่งจากแรงงานทาสระหว่างช่วง 25 ปีแรกของศตวรรษที่ 19 จำนวนเฉลี่ยของ obrok (การจ่ายให้เป็นรายปีของพวกทาสแก่เจ้านายของพวกเขา) ได้เพิ่มขึ้นประมาณ 50% การขยายสัดส่วนของที่ดินภายใต้การจัดการโดยตรงของเจ้าของมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยการลดจำนวนที่ดินของพวกเขา (peasant allotments) และโดยการนำเอาทุ่งหญ้าและที่ดินรกร้างเข้ามาใช้ในการเพาะปลูก จำนวนร้อยละของพวกทาสในครัวเรือนซึ่งหมายถึงบุคคลที่ทำงานในครัวเรือนของนายทาส และไม่ได้ทำงานในไร่นาได้เพิ่มขึ้น และได้มีการพัฒนากลุ่มใหม่ของแรงงานที่ไร้ที่ดินซึ่งรู้จักกันว่า “monthly workers” (mesiachniki) ผู้ซึ่งคืออดีตพวกชาวนาที่ได้ถูกแย่งที่ดินส่วนแบ่งของพวกเขาไป นโยบายเหล่านี้ถูกจูงใจโดยการคาดการณ์ที่ว่าเมื่อการปลดปล่อยทาสได้มาถึงแล้ว ข้อเท็จจริงของการยึดครอง (ที่ดิน) จะพิสูจน์ว่าเป็นมูล (element) ในการกำหนดขนาดของที่ดินส่วนแบ่งที่พวกทาสสมควรได้รับ ฐานะของพวกทาสติดที่ดินที่เสื่อมลงได้นำไปสู่คลื่นความวุ่นวายของพวกชาวนา

ฐานะทางเศรษฐกิจของพวกขุนนางเจ้าของที่ดิน ก็อยู่ในสภาพล่อแหลมเช่นกัน ถึงแม้ว่าเมื่อถึงกลางศตวรรษที่ 19 ครอบครัวขุนนางประมาณ 100,000 ครอบครัวได้เป็นเจ้าของที่ดินเกือบ 1/3 ของรัสเซีย ส่วนใหญ่ของคนกลุ่มนี้มีฐานะมั่งคั่งพอประมาณ และเพียงเล็กน้อยที่มั่งคั่งอย่างแท้จริง ที่ดินส่วนใหญ่ได้ถูกจำนองไว้ ซึ่งยากที่จะไถ่ถอนคืน ทั้งเจ้าของที่ดินและพวกทาสมีแนวโน้มจลนง แต่อย่างไรก็ตามก็ได้มีนักประวัติศาสตร์ และนักเศรษฐศาสตร์ชาวรัสเซียบางคนเชื่อว่าเศรษฐกิจที่มีทาส (serf economy) ยังมั่นคง และว่าการปลดปล่อยทาสมิใช่ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ

อุตสาหกรรม (Industry)

ในครั้งแรกของศตวรรษที่ 19 ในขณะที่ในยุโรปเป็นช่วงของการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร ซึ่งได้เกิดขึ้นพร้อมกับการปฏิวัติในการขนส่งสินค้าทางทะเลและทางบก การประดิษฐ์เครื่องจักร การปรับปรุงในขบวนการเคมี และจนกระทั่งสิ้นศตวรรษก็คือทำที่ที่เสรียิ่งขึ้นต่อการค้าต่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่แปลกใหม่นี้มีผลแต่เพียงเบาบางในรัสเซีย โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจของรัสเซียในช่วง 25 ปีแรกของศตวรรษนั้นได้ริบหรี่และล่าช้า จากข้อมูลสถิติเดียวที่มีอยู่ จำนวนวิสาหกิจโรงงานได้เพิ่มขึ้นมากกว่า 2 เท่าคือ จาก 2,000 เมื่อเริ่มศตวรรษที่ 19 เป็น 5,200 ในปี 1825 เป็นเกือบ 11,000 ในปี 1855 และเป็นกว่า 15,000 วิสาหกิจในปี 1860 อย่างไรก็ตามข้อควรคำนึงก็คือ (1) สถิติอุตสาหกรรมของรัสเซียเป็นที่ทราบกันดีว่าเชื่อถือไม่ได้ และ (2) ในขณะที่จำนวนเฉลี่ยของคนงานต่อวิสาหกิจในปี 1860 เป็นประมาณ 50 คน วิสาหกิจอุตสาหกรรมจำนวนมากที่เล็กกว่าทำการจ้างคนงานเพียง 2 - 3 คน และไม่มีกำลังเครื่องจักรช่วย ถึงแม้จะเชื่อได้ว่าความสำคัญของกิจการที่มีคนงานกว่า 100 คนได้กำลังเพิ่มขึ้น จำนวนคนงานทั้งหมดที่ทำงานอยู่ในอุตสาหกรรมโรงงานได้เพิ่มจากน้อยกว่า 100,000 คน เมื่อเริ่มต้นศตวรรษที่ 19 เป็น 200,000 คนในปี 1825 เป็น 480,000 คน ในปี 1855 และเป็นประมาณ 565,000 คนในปี 1860 ในจำนวนนี้ 430,000 คน หรือ 75% เป็นแรงงานจ้าง (hired workers) และที่เหลือเป็นทาสติดที่ดินของพวกนายจ้าง³²

อุตสาหกรรมโรงงาน (Manufacturing industries) อุตสาหกรรมชั้นนำที่เติบโตเร็วที่สุด 2 อุตสาหกรรม คือ อุตสาหกรรมสิ่งทอ ผ้าย ขนสัตว์ และลินิน กับอุตสาหกรรมน้ำตาล

1. **อุตสาหกรรมสิ่งทอ** โดยเฉพาะผ้าย โรงงานผ้ายได้ประโยชน์จากการกีดกันสินค้าฝ้ายอังกฤษไม่ให้เข้ามาระหว่างการแข่งขันในการปิดล้อมภาคพื้นทวีป (Continental Blockade) ของรัสเซีย ระหว่างต้นศตวรรษที่ 19 - 1825 จำนวนโรงงานผ้ายได้เพิ่มขึ้นจากน้อยกว่า 200 เป็น 492 โรงงานเพื่อสนองอุปสงค์ของตลาดภายในประเทศ และจำนวนคนงานที่จ้างได้เพิ่มจากประมาณ 8,000 คน เป็นเกือบ 50,000 คน อุตสาหกรรมโรงงานต่าง ๆ ได้กระจุกตัวอยู่รอบ ๆ มอสโคว์

2. **อุตสาหกรรมน้ำตาล** เป็นอุตสาหกรรมใหม่ที่สำคัญในครั้งแรกของศตวรรษ โรงงานน้ำตาลโรงแรกได้ถูกตั้งขึ้นในปี 1802 เมื่อถึงปี 1845 มีจำนวนรวม 206 โรงงานซึ่งมีกำลังผลิต 484,000 ปอนด์ เมื่อถึงปี 1848 ได้เพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 340 โรงงานและกำลังผลิต 900 ล้านปอนด์

สำหรับแรงงานอุตสาหกรรมนั้นเช่นเดียวกับในศตวรรษที่ 18 ก็ยังคงถูกดึงเอามาจากบรรดาชาวนา รัฐ ประชากรชาวเมืองและพวกทาสที่จ่ายผลตอบแทนคงที่เป็นรายปีในรูปโอโบรค

ให้แก่พวกนายทาสของตนแทนการให้บริการ อุตสาหกรรมโรงงานบางอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สิ่งทอผ้าฝ้าย ส่วนใหญ่ได้อาศัยแรงงานจ้างหรือแรงงานอิสระ นั่นคือพวกคนงานในวิสาหกิจเหล่านี้ มิได้เป็นทาสของพวกนายจ้างของพวกเขา ในขณะที่อุตสาหกรรมอื่น ๆ อันได้แก่ อุตสาหกรรม ที่เป็นของพวกขุนนาง เช่นอุตสาหกรรมสิ่งทอขนสัตว์และพวกเครื่องแก้ว (crystals) ได้ทำการจ้าง แรงงานทาส (servile labor) เป็นเปอร์เซ็นต์ที่สูง นับตั้งแต่ปี 1840 เป็นต้นมาอุตสาหกรรมสิ่งทอผ้าฝ้าย เป็นอุตสาหกรรมแรกที่ใช้คนงานอิสระทั้งหมด และเป็นโรงงานที่ได้ประโยชน์มากที่สุดจากเครื่องจักรของอังกฤษ เนื่องจากหลังปี 1842 อังกฤษยกเลิกพระราชบัญญัติห้ามส่งเครื่องจักรทอผ้า ออกนอกประเทศ ดังนั้นในครั้งแรกของศตวรรษที่ 19 อุตสาหกรรมที่ก้าวหน้ายิ่งกว่าคือ สิ่ง ทอผ้าและขนสัตว์ น้ำตาลและในขนาดที่เล็กกว่าก็คือ การผลิตพวกสินค้าโลหะ

อุตสาหกรรมการทำเหมืองและการถลุงโลหะ (Mining and metallurgical industries) สถานการณ์ได้แตกต่างกันในอุตสาหกรรมการทำเหมืองและการถลุงโลหะ ซึ่งส่วนใหญ่ได้ตั้งอยู่ใน อูราลส์ และได้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง อุตสาหกรรมดังกล่าวนี้เป็นวิสาหกิจเอกชน ที่ใหญ่กว่าในอุตสาหกรรมโรงงานอย่างมาก ทำการจ้างคนงานโดยเฉลี่ยแต่ละแห่งกว่า 400 คน จำนวนร้อยละที่สำคัญของแรงงานในอุตสาหกรรมเหล่านี้คือ คนงานประเภทที่เรียกว่า possessionary workers และวิสาหกิจอยู่ภายใต้การควบคุมที่นำอึดอัดของรัฐบาล เมื่อเริ่มต้น ศตวรรษที่ 19 คนงานราว 100,000 คน ได้ถูกจ้างงานเต็มเวลาในการถลุงโลหะและการทำเหมือง แร่ และบางทีก็ได้มีจำนวนถึง 4 เท่าที่ได้ถูกติดอยู่ในหน่วยการผลิตเสริมของโรงถลุงแร่ โรงหล่อ และเหมืองต่าง ๆ

จากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษและผลกระทบต่อภาคพื้นทวีปยุโรป ได้กำจัด ช่องว่างที่เียบางของการเป็นผู้นำในการผลิตเหล็ก ซึ่งรัสเซียได้เปรียบในศตวรรษที่ 18 ในช่วง ต้น ๆ ของศตวรรษที่ 19 การผลิตเหล็กหลอมของรัสเซียได้ลดอย่างแท้จริงและได้ถูกล้ำหน้าโดย อังกฤษในปี 1805 โดยฝรั่งเศสและอเมริกาประมาณปี 1825 และโดยเยอรมันและออสเตรียในกลาง ทศวรรษ 1850 ตัวอย่างเช่น ในขณะที่อังกฤษผลิตเหล็กได้เกือบ 1.40 กิโลกรัมต่อหัว เบลเยียมผลิต ได้กว่า 70 กิโลกรัม รัสเซียกลับผลิตได้ไม่มากกว่า 4 กิโลกรัมต่อหัว เป็นต้น สิ้นศตวรรษที่ 18 อังกฤษยังคงเป็นผู้นำเข้ารายใหญ่ในเหล็กของรัสเซีย แต่หลังปี 1825 การส่งออกเหล็กของ อังกฤษได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่รัสเซียได้หลุดพ้นจากการเป็นประเทศผู้ส่งออกเหล็ก อุตสาหกรรมหนักของรัสเซียไม่ได้ประโยชน์จากความก้าวหน้าทางเทคนิคซึ่งได้ปฏิวัติผลผลิตใน ยุโรปตะวันตกส่วนหนึ่งเนื่องจากการส่งออกเครื่องจักรจากอังกฤษ ยกเว้นโดยใบอนุญาตแล้วได้

ถูกห้ามจนกระทั่งปี 1843 แต่เหตุผลสำคัญสำหรับการขาดความก้าวหน้าก็คือ การขาดแคลนเงินทุน และโครงสร้างทางกฎหมายและเศรษฐกิจที่ยุ่งง่าย และล้าหลังของอุตสาหกรรมหนักของรัสเซีย ส่วนใหญ่ของวิสาหกิจการทำเหมืองและการถลุงแร่ ตั้งอยู่ในอูราลส์และเป็นโรงงานแบบ possessionary นั่นคือ โรงงานต่าง ๆ ได้จ้างแรงงานทาส ซึ่งไม่สามารถถูกใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นใด และต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล ที่แบกภาระในเรื่องปริมาณการผลิต คุณภาพของสินค้า ความก้าวหน้าทางเทคนิค อัตราค่าจ้าง ราคาและอื่น ๆ

จากสภาพการที่กำลังเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 19 ข้อบังคับที่เข้มงวดดังกล่าวได้กลายเป็นภาระหนักที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ประสิทธิภาพในการผลิตที่ต่ำ ต้นทุนสูงและความไม่สงบของแรงงานที่เกิดขึ้นบ่อยได้บีบบังคับให้เจ้าของโรงงานที่ใช้แรงงานทาสต้องรีบร้อนกำจัดข้อบกพร่องดังกล่าว การควบคุมของรัฐบาลค่อย ๆ หดไป ในปี 1840 เจ้าของโรงงานได้รับอำนาจในการปลดปล่อยคนงานประเภท possessionary workers ของตนได้ นักอุตสาหกรรมที่ได้ประโยชน์จากกฎหมายนี้ ถ้าเป็นผู้ที่ได้คนงานดังกล่าวมาจากการที่รัฐให้จะไม่ได้รับเงินค่าเสียหาย แต่ถ้าเป็นผู้ที่ได้คนงานดังกล่าวมาจากการซื้อก็จะได้รับเงินชดเชย 36 รูเบิลเงินต่อแรงงานทาสชาย กฎหมายได้บังคับให้เจ้าของโรงงานต้องจ่ายเงินสดแก่คนงานที่ได้รับการปลดปล่อย เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางและการตั้งถิ่นฐานใหม่คือ 70 รูเบิลต่อคนงานชาย และ 40 รูเบิลต่อคนงานหญิง กฎหมายปี 1840 ได้รับการเผยแพร่บ่อยคือถูกประยุกต์ใช้ใน 20 หรือ 30 ราย จำนวนคนงานที่ทำงานในอุตสาหกรรมหนักในปี 1860 ประมาณว่ามี 245,000 คน ซึ่ง 70% ของทั้งหมดนี้เป็นพวกทาสติดที่ดินของพวกนายจ้าง และ 30% เป็นคนงานจ้าง³³

ในปี 1860 ในยุคของการปลดปล่อยทาส กำลังแรงงานในอุตสาหกรรมทุกสาขา คือ อุตสาหกรรมโรงงาน การถลุงแร่และการทำเหมือง นับได้หายาก ๆ 800,000 คน หรือกว่า 1% เล็กน้อยของประชากรทั้งหมด แรงงานทาสนับได้ประมาณ 1/4 ของตัวเลขดังกล่าว

สรุปโดยทั่วไปแรงงานรัสเซียขนายตัวออกไปอย่างกว้างขวางกว่าชาติอื่น ๆ แต่ความกดดันที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่พวกเขาไม่แข็งแกร่งพอเหมือนกับในประเทศอังกฤษ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงแบบแผนใหม่มีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นทั้งนี้ โดยการเพิ่มขึ้นของตลาดทางการเกษตรที่อาจเป็นไปได้เป็นความจริงขึ้น และโดยการขยายตัวของอุตสาหกรรมจนถึงการปฏิวัติทางอุตสาหกรรม ศูนย์กลางของการปฏิวัติอุตสาหกรรมอยู่ในเขตโกลด์บอลติก ในยูเครน รอบ ๆ มอสโคว์ และเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ซึ่งชี้ให้เห็นได้จากการเพิ่มขึ้นถึง 3 เท่าของทั้งจำนวนนิเวศกิจและจำนวนคนงานในระหว่างตอนกลางช่วงทศวรรษ 1820 และตอนปลาย ๆ ของทศวรรษ 1850

สำหรับอุตสาหกรรมเบาส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตตั้งกล่าวและโดยพื้นฐานเป็นพวกอุตสาหกรรมสิ่งทอ แต่อย่างไรก็ตามน้ำตาลและไวตก้าก็ยังคงเป็นรายการการผลิตที่สำคัญเช่นกัน ส่วนอุตสาหกรรมหนักนั้นได้แก่ อุตสาหกรรมเหล็กส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในอูราลและไซเบเรียนงานทาส สำหรับผู้นำในการช่วยให้อุตสาหกรรมรัสเซียก้าวหน้าส่วนใหญ่มาจากชนชั้นกลาง แต่ก็รวมถึงขุนนางจำนวนมากและชาวนาที่ร่ำรวยบางคนด้วย ส่วนใหญ่พวกนี้เห็นการณ์ไกลทราบถึงคุณประโยชน์ของการเปลี่ยนไปใช้เครื่องจักร และการเปลี่ยนมาใช้เครื่องจักรก็ค่อย ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับการขนส่ง การคมนาคม เป็นต้น

การพัฒนาทางด้านการคมนาคมขนส่ง

การคมนาคมขนส่งเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของรัสเซีย แต่ในครั้งแรกของศตวรรษที่ 19 ก็ยังคงไม่เพียงพอ ทั้งนี้เนื่องมาจากหนทางกว้างใหญ่และขาดแคลนเงินทุนและรัฐบาลก็ได้ให้ความช่วยเหลืออย่างไม่รู้เต็มใจนัก

1. การคมนาคมทางถนน ในสมัยซาร์นิโคลัสที่ 1 (1825 - 2855) มีการสร้างถนนยาวกว่า 5,000 ไมล์

2. การคมนาคมทางรถไฟ เช่นเดียวกับในประเทศอื่น ๆ เป็นส่วนใหญ่การก่อสร้างทางรถไฟในรัสเซียได้เริ่มขึ้นในทศวรรษ 1830 ครั้งแรกได้มีความสงสัยกันในหมู่เจ้าหน้าที่ชั้นสูงเกี่ยวกับประโยชน์ของแนวความคิดใหม่นี้ และแผนการสร้างทางรถไฟก็ประสบอุปสรรคเนื่องจากการขัดกับคติเดิมที่ว่าจะไม่ให้มีการเดินทาง “ที่ไร้จุดหมาย” อย่างไรก็ตาม พระเจ้าซาร์ได้เป็นผู้อุปถัมภ์การสร้างทางรถไฟ เพราะพระองค์เห็นว่าจะได้ประโยชน์มากที่สุดจากการสร้างทางรถไฟ ดังนั้นทางรถไฟสายแรกของรัสเซียซึ่งมีความยาว 16 ไมล์เป็นการลงทุนของเอกชน (private venture) ได้ถูกสร้างขึ้นจากเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ไปยังพระราชวังของพระองค์ที่ Tsarskoe Selo การก่อสร้างแล้วเสร็จและเปิดเดินรถในปี 1838 สายต่อมาคือสายมอสโคว์ - วอร์ซอ (Warsaw) เริ่มสร้างในปี 1839 และทางรถไฟที่รัฐลงทุนสายเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กไปยังมอสโคว์ เริ่มสร้างในปี 1842 และเสร็จสมบูรณ์โดยแรงงานทาสในปี 1850 สิ้นค่าก่อสร้าง 100 ล้านรูเบิล³⁴ และนับเป็นวิสาหกิจรถไฟที่สำคัญในระยะนี้ ทางรถไฟสายต่อมาคือจากวอร์ซอ ไปยังเวียนนา และวอร์ซอไปยังเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ได้เริ่มขึ้นเพราะเหตุผลเพื่อความปลอดภัยและเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ การสนับสนุนของรัฐเป็นสิ่งมีประโยชน์ เพราะรัฐเป็นผู้รวบรวมเงินทุนเป็นจำนวนมากให้ และชาวต่างประเทศก็ได้ให้เงินบางส่วนรวมทั้งให้ความช่วยเหลือในการก่อสร้างอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากต้นทุนการก่อสร้างต่อไมล์ค่อนข้างสูง ดังนั้นในปี 1855 ภายหลังจากพระเจ้านิโคลัสที่

1. เส้นประชนม์ หัวทั้งรัสเซียมีทางรถไฟเพียงประมาณ 650 ไมล์ ในปี ค.ศ. 1904 ได้เพิ่มเป็น 39,000 ไมล์ ซึ่งเมื่อดูความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับประชากรแล้วไม่พอเพียง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่เพียงพออย่างมากเมื่อเทียบกับการขาดแคลนถนนที่สามารถใช้การได้ นอกจากนี้ในทางภาคใต้ของมอสโกวิโมไม่ได้มีทางรถไฟ อันนี้จึงเป็นสภาพการซึ่งทำให้รัสเซียประสบความยุ่งยากลำบากอย่างยิ่งในช่วงสงครามไครเมีย

3. การคมนาคมทางน้ำ การขนส่งทางแม่น้ำได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นในระหว่างช่วงเวลา ในปี 1843 ได้อนุญาตให้ดำเนินกิจการเรือกลไฟในแม่น้ำรัสเซียทั้งหมด ถึงปี 1860 มีเรือไอน้ำประมาณ 400 ลำในอาณาจักรรัสเซีย ส่วนใหญ่เดินล่องไปตามแม่น้ำโวลก้า

ในปี 1851 การคมนาคมด้านโทรเลขได้ถูกสร้างระหว่าง 2 เมืองใหญ่ อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปการขนส่งและการคมนาคมของรัสเซียเมื่อเทียบกับยุโรปตะวันตกแล้วยังคงล่าหลัง การขาดถนนหนทางที่ดี รวมทั้งทางรถไฟและสายการเดินเรือกลไฟ ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้รัสเซียพ่ายแพ้สงครามไครเมีย

การพัฒนาทางการค้า

การค้าภายในประเทศ การเกษตรและการคมนาคมทางน้ำได้มีส่วนช่วยให้การค้าภายในประเทศขยายตัวออกไป คือมีมูลค่าเพิ่มขึ้นประมาณ 900 ล้านรูเบิลในตอนกลางศตวรรษที่ 19 เพียง 10% เป็นสินค้าอุตสาหกรรม รายการหลักได้แก่ พวักข้าว สินค้าบริโภค ไม้ท่อน และปศุสัตว์

การค้าต่างประเทศ การค้าต่างประเทศของรัสเซียในช่วง 25 ปีแรกของศตวรรษที่ 19 ได้เปลี่ยนแปลงน้อยมากเมื่อเทียบกับครั้งที่ 2 ของศตวรรษที่ 18 แต่ได้มีความก้าวหน้าบ้างใน 25 ปีที่สองของศตวรรษ อย่างไรก็ตามการค้าต่างประเทศของรัสเซียก็มีปริมาณเพียง 1 ใน 4 ของการค้าภายในประเทศ มูลค่าเฉลี่ยรายปีของการส่งออกและการนำเข้าในครั้งแรกของศตวรรษที่ 19 เป็นดังนี้

ช่วงเวลา	การส่งออก	การนำเข้า
1801 - 1805 (ล้านรูเบิล)	75	53
1821 - 1825 (ล้านรูเบิล)	81	72
1826 - 1830 (ล้านรูเบิลทอง)	86	80
1846 - 1850	152	132
1851 - 1855	135	130
1856 - 1860	226	206

แหล่งที่มา : Michael T. Florinsky. **Russia : A Short History.** pp. 263 และ 281

ในช่วง 1851 - 1855 มูลค่าการส่งออกได้ลดลงส่วนใหญ่เนื่องจากสงครามไครเมีย และหลังจากนั้นก็ได้เพิ่มขึ้น

ส่วนประกอบของการส่งออกในช่วง 25 ปีแรกของศตวรรษ พวกธัญพืชหรือข้าว ซึ่งในที่สุดเป็นสินค้าออกหลักของประเทศยังคงต่ำ และในช่วง 25 ปีที่สองได้ก้าวหน้าบ้าง ส่วนประกอบของการส่งออกส่วนใหญ่ก็เป็นสินค้าเกษตรและผลผลิตตามธรรมชาติอื่น ๆ ข้าวยังคงเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุด ตามมาด้วยป่านปอและน้ำมันสัตว์ สำหรับการส่งออกเหล็กได้ลดลงจนเหลือน้อยมาก ในขณะที่การส่งออกพวกไม้ท่อนและธัญพืชได้เพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในแนวโน้มของการส่งออกธัญพืชได้เกิดขึ้นในทศวรรษ 1840 ในปี 1826 - 1840 รัสเซียได้ส่งออกเฉลี่ยปีละ 24 ล้านปุด และใน 1841 - 1845 ยังคงเป็นเพียง 27 ล้านปุด แต่ในปี 1846 - 1850 การส่งออกได้เพิ่มเป็น 50 ล้านปุด และในช่วง 1856 - 1860 เป็น 69 ล้านปุด แนวโน้มที่สูงขึ้นนี้เป็นผลมาจากการขนส่งที่ได้ปรับปรุง ค่าระวางบรรทุกต่ำลง และที่สำคัญคือ การล้มเลิกกฎหมายข้าวโพดของอังกฤษในปลายทศวรรษ 1840

สำหรับการนำเข้าของรัสเซียประกอบด้วย สินค้าอุตสาหกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งทอคือ ด้ายฝ้าย (cotton thread) และสีสำหรับย้อม (dyes) เป็นสินค้าเข้าที่สำคัญที่สุด ตามมาด้วยสินค้าฟุ่มเฟือยและสินค้าบริโภค จนกระทั่งสิ้นระยะนี้การนำเข้าพวกเครื่องจักรและเครื่องมือกลได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก

การค้าต่างประเทศ ส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่มาจากทางทะเลและได้โยกย้ายผ่านเมืองท่าต่าง ๆ ทางทะเลบอลติก ส่วนใหญ่ในเรือสินค้าของต่างชาติ เนื่องจากกองเรือของพ่อค้ารัสเซียยังคงเล็กมาก แต่อย่างไรก็ตามในตอนกลางศตวรรษ ส่วนของเส้นทางทางทะเลดำ (เนื่องจากความเจริญของการส่งออกข้าว) รวมทั้งของการค้าทางบก (overland trade) ได้มีความสำคัญเพิ่มขึ้น

สำหรับนโยบายภาษีศุลกากรของรัสเซียนั้น ยกเว้นเฉพาะช่วงสั้นเมื่อเริ่มรัชสมัยพระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 1 และการปล่อยให้เสรีที่ไม่ยืนนานในปี 1819 แล้ว ในช่วง 25 ปีแรกของศตวรรษได้มีการใช้ภาษีที่สูงสำหรับสินค้าออกและสินค้าเข้า โดยภาษีศุลกากรปี 1822 ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนอุตสาหกรรมภายในบ้าน แต่สินค้าออกก็เพิ่มขึ้นเป็น 3 เท่า และสินค้าเข้าเพิ่มขึ้นเป็น 4 เท่า ถึงแม้ว่าข้อห้ามอย่างเป็นทางการบางอย่างของการนำเข้าได้ถูกยกเลิกในปี 1836, 1838 และ 1841 แต่มันก็ได้ถูกแทนที่โดย prohibitive protective duties แนวโน้มที่เสรีขึ้นได้ปรากฏโดยตัวของมันเองในกฎหมายภาษีศุลกากรปี 1850 และโดยเฉพาะภาษีปี 1857 ซึ่งได้ขจัดข้อห้ามการนำเข้าเกือบทั้งหมด และอัตราภาษีได้ลดต่ำลงบ้าง

ในช่วงแรกของศตวรรษที่ 19 การค้าต่างประเทศส่วนใหญ่อยู่ในมือของพ่อค้าต่างด้าว (Alien merchants) ในปี ค.ศ. 1847 สินค้าออกมีมูลค่า 134 ล้านรูเบิล แต่มีเพียง 2% ของการค้าต่างประเทศนี้ซึ่งอยู่ในมือของชาวรัสเซีย รัสเซียได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการค้าของโลกมากยิ่งขึ้น และรัสเซียก็เป็นประเทศอันดับ 6 ในระหว่างประเทศการค้าของโลก ประเทศคู่ค้าหลักที่สำคัญคือ อังกฤษ และประเทศในภาคพื้นยุโรป และรวมไปถึงเอเชียและอเมริกาด้วย

การคลังสาธารณะ

ในครั้งแรกของศตวรรษที่ 19 ค่าใช้จ่ายทางเศรษฐกิจของการสงคราม การใช้จ่ายของราชสำนัก ได้แสดงให้เห็นฐานะทางการคลังของประเทศคือ การขาดดุลงบประมาณ การเพิ่มขึ้นของปริมาณเงินกระดาษและการเสื่อมค่าของเงิน รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของหนี้สาธารณะ แม้ว่าในปี 1802 ได้จัดตั้งกระทรวงการคลังขึ้น และได้มีการจัดองค์การใหม่ในปี 1811 แต่ระบบงบประมาณที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ยังไม่เกิดขึ้นจนกระทั่งการปฏิรูปปี 1863 จากรายงานของทางการได้เปิดเผยว่า รายรับและรายจ่ายไม่เคยสมดุลกัน และการขาดดุลมากถึง 50% เป็นสิ่งปกติ วิธีการสำคัญของการเชื่อมช่องว่างดังกล่าวคือ

1. การออกเงินตรากระดาษ (assignats) สงครามกับฝรั่งเศส ในปี 1812 ได้ทำลายฐานะทางการเงิน แต่รัฐบาลก็ทำให้สมดุลงบประมาณ ที่ขาดดุลด้วยการพิมพ์ธนบัตรเพิ่มขึ้น โดยเพิ่มจาก 213 ล้านรูเบิลในปี 1800 เป็น 836 ล้านในปี 1817 ผลก็คือเกิดภาวะเงินเฟ้อและการใช้เงินตราในการหมุนเวียน 2 ประเภทคือ กระดาษและโลหะเงินโดยที่อัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินตราทั้ง 2 ไม่แน่นอน รัฐบาลพยายามที่จะสร้างเสถียรภาพของเงินรูเบิลกระดาษ ด้วยการอาศัยเงินที่ได้จากเงินกู้ภายในประเทศนำไปไถ่ถอนเงินตรากระดาษ ซึ่งเมื่อถึงปี 1823 ได้มีปริมาณลดลงเป็น

596 ล้านรูเบิล มาตรการนี้เป็นผลเพียงส่วนหนึ่ง ถึงแม้ว่าการพิมพ์ธนบัตรไม่ได้ถูกใช้ระหว่าง 20 ปีต่อมา แต่มูลค่าของเงินกระดาษก็ยังคงต่ำกว่ามูลค่าตามดวงอย่างมาก

จากการปฏิรูปการเงินในช่วง 1839 - 1843 ของเคานท์ อี.เอฟ. แกงกริน (Count E.F. Kankrin) ซึ่งเป็นรัฐมนตรีคลังจากช่วง 1825 - 1844 แกงกรินได้พยายามไถ่ถอนเงินกระดาษ โดยเฉพาะได้พยายามยกเลิกเงินกระดาษที่ไถ่ถอนไม่ได้ซึ่งถูกนำมาใช้ในสมัยพระนางแคทเธอรีน โดยการสะสมสำรองโลหะมีค่าคือทองคำและเงินและโดยการก่อตั้งธนาคารรับฝากเงินและการออกหุ้นของรัฐบาล ในตอนต้นศตวรรษโลหะเงินและทอง (1827 - 1833) ได้ถูกใช้เป็น legal tender สำหรับการจ่ายชำระทั้งหมดให้แก่รัฐบาล ในปี 1839 รูเบิลเงินมีฐานะเป็นหน่วยเงินตราพื้นฐาน และอัตราทางการของเงินตรากระดาษ กับเงินรูเบิลเงิน คือ 3.5 : 1 เงินตรากระดาษใหม่ ธนบัตรที่ไถ่ถอนได้ ได้ถูกออกในปี 1841 และในปี 1843 เงินตรากระดาษ (assignats) ได้ถูกแลกเปลี่ยนโดยบังคับกับธนบัตรของกระทรวงคลังตามอัตราข้างต้น ผลที่ตามมาคือ ปริมาตรของเงินกระดาษในการหมุนเวียนได้ลดลงจาก 596 ล้านรูเบิลเป็น 170 ล้าน ธนบัตรของกระทรวงคลังได้ถูกหมุนหลังโดย “ทรัพยากรทั้งหมดของรัฐ” รวมทั้งโดยกองทุนสำรองโลหะมีค่า ซึ่งไม่น้อยกว่า 1/6 ของมูลค่าธนบัตรในการหมุนเวียน อัตราส่วนนี้ถือว่าพอเพียงที่จะประกันความสามารถในการไถ่ถอนได้ การรักษาเสถียรภาพของเงินตราของแกงกรินประสบผลสำเร็จชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น ผลงานของเขาได้ถูกลบล้างโดยการที่พระเจ้าซาร์ได้ทรงนำประเทศเข้าสู่สงครามหลายครั้ง และการนำเอากองทุนสำรองไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่น ในที่สุดการเพิ่มธนบัตรก็ได้ถูกนำมาใช้อีกครั้งหนึ่ง ปริมาตรของธนบัตรกระทรวงคลังได้เพิ่มขึ้นเป็นกว่า 300 ล้านรูเบิลในปี 1848 เป็น 360 ล้านและกว่า 730 ล้านในปี 1855 และ 1858 ตามลำดับ การไถ่ถอนคืนเป็นเงินรูเบิลโลหะได้เป็นครั้งแรกในที่สุดได้ถูกจำกัดและยกเลิกไปในปี 1854 ธนบัตรของกระทรวงคลังมูลค่าลดต่ำลง นอกจากนั้นนโยบายการเงินโดยทั่วไปก็ถูกทำให้ตั้งเครียดโดยความจำเป็นในการช่วยเหลือพวกขุนนาง ซึ่งได้จํานองพวกทาส 3/4 ของตนคิดเป็นเงินประมาณ 425 ล้านรูเบิลเมื่อถึงปี 1859³⁵ ผลสุดท้ายของการปฏิรูปของแกงกรินคือความไม่สมหวัง เงินกระดาษแบบ assignats หหมดไป แต่ธนบัตรที่เสื่อมค่าและมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลง ยังคงอยู่ต่อไปอีกประมาณครึ่งศตวรรษ

2. การกั๊ยมสาธารณะ การชดเชยการขาดดุลงบประมาณ อีกวิธีหนึ่งคือการกั๊ยม ซึ่งเป็นวิธีที่แกงกรินไม่ชอบ แม้กระนั้นก็ตามหนี้ประชาชาติก็ได้เพิ่มขึ้น ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายหลังการลาออกของเขาแล้วก็ตาม ในปี 1823 หนี้สาธารณะที่ต้องจ่ายดอกเบี้ย ได้เพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 214 ล้านรูเบิลเงินซึ่งประมาณ 1/2 ของหนี้จำนวนนี้เป็นภารกิจยืมต่างประเทศ ดังนั้น

การชดใช้หนี้สาธารณะในรูปดอกเบี้ยและการตั้งกองทุนล้างหนี้ จึงได้ดูดซับราว ๆ 15% ของรายรับทั้งหมด ในปี 1843 หนี้สาธารณะมีจำนวน 586 ล้านรูเบิลเงินหรือเกือบ 3 เท่าของเมื่อเริ่มรัชสมัยซาร์นิโคลัสที่ 1 และได้เพิ่มขึ้นเป็น 1,760 ล้านรูเบิลในปี 1858 เมื่อการชดใช้หนี้ได้ใช้ 2/5 ของรายรับประชาชาติทั้งหมด สาเหตุสำคัญที่หนี้สาธารณะเพิ่มก็คือ การทำสงคราม โดยเฉพาะสงครามไครเมีย การปราบจลาจลชาวโปล รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการสร้างทางรถไฟ

ปัญหาของระบบทาส

ปัญหาเรื่องระบบทาสเป็นสิ่งที่ยอมรับกันในศตวรรษที่ 19 และพระเจ้าซาร์ก็ตั้งพระทัยที่จะให้ทาสเป็นอิสระในที่สุด แต่ก็จำเป็นต้องค่อยเป็นค่อยไปโดยอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ และจนกว่าเครื่องมือของรัฐจะได้มีอย่างพร้อมเพรียง ดังนั้นปัญหาของระบบทาสนี้ส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ได้รับการแก้ไขปัญหาโดยมาตรการต่าง ๆ ในครึ่งแรกของศตวรรษที่ 19 ก่อนที่จะประกาศพระราชโองการปลดปล่อยทาสในปี 1861 มาตรการที่นำมาใช้ประกอบด้วย

1. กฎหมายเดือนกุมภาพันธ์ 1803 ซึ่งเรียกว่า The Law of Free Agriculturists อนุญาตให้เจ้าของที่ดิน จัดการปลดปล่อยทาสติดที่ดินของตนให้เป็นอิสระ และจะต้องแบ่งที่ดินบางส่วนให้แก่ทาสด้วย แต่จริง ๆ แล้วได้มีการปฏิบัติตามกฎหมายน้อยมาก เพราะในระหว่างรัชสมัยพระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 1 มีทาสชาย 47,153 คนเท่านั้น (น้อยกว่า 0.5% ของทาสติดที่ดินทั้งหมด) ที่ถูกปลดปล่อยตามกฎหมายนี้ และในปี 1803 การขายทาสติดที่ดินในที่สาธารณะในตลาดได้ถูกห้าม ในระหว่างปี 1816 - 1819 ชาวนาในจังหวัดบอลติก (เอสโธเนีย 1816, เคิร์แลนด์ 1817 และลิโวเนีย 1819) ได้รับการปล่อยให้เป็นอิสระก็จริง แต่ปราศจากที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ดังนั้นในที่นี้ (1819) ได้รับการปล่อยให้เป็นอิสระก็จริง แต่ปราศจากที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ดังนั้นในที่สุดจึงทำให้พวกทาสเหล่านี้ต้องกลายมาเป็นกรรมกรแรงงานของเจ้านายเก่าของตนนั่นเอง

2. การปฏิรูปของคิเชอเลฟ เพื่อแก้ปัญหาของพวกทาสติดที่ดินเหล่านี้ ในสมัยพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 1 พระองค์ได้โปรดให้นายพลเอก P.D. Kiselev แก้ปัญหานี้ ซึ่งได้มีการตั้งคณะกรรมการลับ (A Secret committee) ขึ้นคณะหนึ่งเพื่อวางมาตรการต่าง ๆ โดยอยู่ภายใต้การดำเนินการของคิเชอเลฟ ในขณะนั้นสเปอแรนสกี (Speransky) ได้แนะนำว่าถ้ารัฐบาลเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้นำในการปลดปล่อยชาวนาของรัฐแล้ว เจ้าของที่ดินที่เป็นเอกชนก็จะทำตามอย่าง ได้มีการจัดตั้งกระทรวงทรัพย์สินของรัฐ (a Ministry of State Property) ซึ่งหมายถึงที่ดิน (land) ขึ้นในปี 1837 โดยอยู่ในความรับผิดชอบของคิเชอเลฟเพื่อจัดการ (organize) ให้มีกฎชาวนาหรือพวกชาวนาของกษัตริย์

กลายเป็นชุมชนปกครองตนเอง (self-governing communities) และมาตรการอื่น ๆ ได้ถูกนำมาใช้เพื่อจัดหาวิธีการทำนาที่ดีกว่าเดิม จัดหาที่ดินพิเศษให้แก่ชาวนาของรัฐ และให้การปกป้องด้วยโครงการสวัสดิการที่แผ่ไปไกล นอกจากนี้ได้จัดหาข้าวให้เมื่อเวลาขาดแคลน และพยายามช่วยชาวนาให้มีฐานะดีขึ้น แต่เขาก็ยอมให้ชาวนาเหล่านี้มีความคิดริเริ่มเป็นของตนเองหรือมีเสรีภาพในการโยกย้ายน้อยมาก ส่วนใหญ่ของโครงการก็ยังอยู่ในแผนกระดาษ ยิ่งกว่านั้นจากการที่คิซเซอเลฟได้แบ่งหน่วยงานย่อย ๆ ออกไปปฏิบัติหน้าที่ตามตำบลต่าง ๆ ก็ไม่ได้รับผลสำเร็จ เนื่องจากปรากฏว่าพวกที่ถูกส่งออกไปปฏิบัติหน้าที่กลายเป็นพวกที่ไปแสวงหาความมั่งคั่งใส่ตัวเองทั้งสิ้น

3. กฎหมายปี 1842 เนื่องจากมาตรการของคิซเซอเลฟไม่ค่อยได้ผล ในปี 1842 ได้มีการออกกฤษฎีกา decree of 1842 on 'obligated' peasants ซึ่งได้สนับสนุนข้อที่เหมือนกันบางประการของกฤษฎีกาปี 1803 นั่นคือ ขุนนางเจ้าของที่ดินได้รับอนุญาตให้โอนทาสพร้อมที่ดินให้มีฐานะเป็น obligated peasants ได้เพื่อแลกกับการชดเชยที่น่าพอใจ และทาสจำนวน 24,708 คน เป็นอิสระตามกฎหมายนี้³⁶ มีการปฏิบัติตามกฎหมายน้อยมาก และความไม่พอใจของพวกชาวนาก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วแต่ประสิทธิภาพในการผลิตไม่เพิ่มขึ้นในอัตราเดียวกัน จึงทำให้มีแรงงานเหลือใช้ทางการเกษตร ซึ่งได้รับการจ้างงานเป็นคนใช้ในบ้าน (domestic servants) เท่านั้น และเจ้าของที่ดินส่วนมากมักทำจ้างนงไว้มาก และบ่อยครั้งที่ไม่สามารถไถ่ถอนคืนได้ สภาพการของแรงงานที่ทำงานในนาและในโรงงานก็ได้ทำการนัดหยุดงานและก่อการจลาจลขึ้นเสมอ ๆ ในสมัยพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 1 ได้มีการก่อการจลาจลของชาวนาขึ้นหลายร้อยครั้ง นั่นคือ 148 ครั้งในช่วง 1826 - 1834, 216 ครั้ง ระหว่าง 1835 - 1844 และ 348 ครั้งระหว่าง 1845 - 1854³⁷

นอกจากนี้ในปี 1844 รัฐบาลยังได้อนุญาตให้พวกขุนนางปลดปล่อยทาสในครัวเรือนของตนเป็นอิสระได้โดยปราศจากที่ดินและอีก 4 ปี ต่อมาพวกทาสติดที่ดินได้รับสิทธิในการซื้อที่ดินที่พวกนายทาสของเขาได้อนุมัติ แต่อย่างไรก็ตามกฎหมายเหล่านี้ก็มีผลน้อยมาก